

Тарас Гунчак

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОГРАФІЇ: ІСТОРІЯ ТА ЇЇ ДЖЕРЕЛА

Якщо прочитати статтю “Організація українських націоналістів та її ставлення до німців та євреїв: Життєпис Ярослава Стецька”, то складається враження, що всі, хто проводив дослідження та готував публікації про ОУН, обходили “гострі питання”. Тож автори статті Карел К. Беркгофф та Марко Царинник розповідають нам, що ми саме обходили. Для більшої зрозумілості потрібно вказати, що в статті обговорюються лише проблеми ОУН та державного правління 1941 року, та автори все ж стверджують, що “багато документів, створених ОУН (цього періоду. – Т. Г.) попали в радянські сховища і дуже мало дослідників могли їх бачити”.

Як науковець, який майже тридцять років пропрацював у різних архівах та зібрав солідну кількість документів, я можу з певністю сказати, що автори помиляються, стверджуючи це. Додам, що я працював в архівах України, включаючи Архіви Служби безпеки України. Якби автори уважніше прочитали наявні на Заході документи, вони б побачили, що для Проводу ОУН Андрія Мельника, чи Бандери, “найгострішим питанням” було відновлення незалежної Української Держави. Всі інші питання були другорядними, залежно від того, як вони впливали на головну мету. Позиція обох проводів ОУН добре висвітлена в багатьох офіційних документах керівництва ОУН до встановлення німецької влади¹. Провід ОУН Бандери провів II Збір у кінці травня 1941 року й ухвалив резолюцію, де підкреслив, що головну боротьбу ведеться за Українську Самостійну Соборну Державу². Через місяць, 23 червня, ОУН надіслала місткий меморандум, німецькому уряду, із підписами Степана Бандери та Володимира Стахіва, де розглянуто багато питань, та головною темою було відновлення незалежної Української Держави, яку згадується щонайменше по одному разу на кожній з семи сторінок³. В меморандумі є

¹ В “Memorandum ueber die Ziele der ukrainischen nationalistischen Bewegung von der Fuehrung der ukrainischen Nationalisten” (14 квітня 1941) в першому ж реченні сказано “мета Організації Українських націоналістів (ОУН) – відновлення незалежної суверенної української держави...” Див. Bundesarchiv, NS 43/41.

² Детальніше див. “Beschluesse des ii. Kongresses der Organisation Ukrainischer Nationalisten – OUN”. T 120, Roll No. 2533/E 292940, E 292943, E 292944.

³ Див.: T. 120, Roll No.2533, E 292922—292935.

також попередження, чи навіть погроза, що хоча “німецькі війська, які ввійдуть в Україну, спершу, звичайно ж, привітають, як визволителів, та таке ставлення може дуже швидко змінитись, якщо Німеччина ввійде не з метою та гарантіями відновити Українську Державу”⁴.

З наявних документів повністю зрозуміло, що, незалежно від того як це називалося, кінцевою метою ОУН було відновлення Української Самостійної Соборної Держави. Отже, на мою думку, міркування про *крайове правління*, термін, який з’являється час від часу і виражає обмежені політичні прагнення ОУН, не надто до речі, оскільки вирвані з контексту програми ОУН. Автори висловлюють думку, що акт 30 червня був не проголошенням “незалежної” держави, а держави “переважно військового словацького чи хорватського типу”⁵. Але це дуже далеко від правди. Майже передбачаючи аргументи Беркгоффа і Царинника (а насправді німецької сторони), ОУН, у меморандумі до керівництва Німеччини від 23 червня 1941 року, за тиждень до прокламації Стецька, 30 червня, чітко заявляє: “Немає ніякої аналогії для вирішення українського питання. З 1938 року в Європі з’явилися дві країни: Словаччина та Хорватія. Окрім різниці в розмірах та силі населення країн, вирішення українського питання має набагато більше значення, оскільки воно вносє вирішальні зміни в політичну та економічну структуру європейського континенту, що має і міжконтинентальне значення”⁶. Меморандум закінчується дуже сильною фразою, яка стверджує: “Українці твердо вирішили створити умови, які гарантуватимуть ріст нації до незалежної держави. На цю рішучість повинна зважати кожна сила, яка має такі ж інтереси щодо встановлення нового ладу на східноєвропейському просторі”⁷. Для більшої ясності я процитую це твердження в оригіналі: “Mit dieser Entschlossenheit muss jede Macht rechnen, die eigene Interessen dabei verfolgend, eine neue Ordnung im osteuropäischen Raum herbeiführen will”. Як сильно сказано!

Зі сказаного очевидно, що ОУН абсолютно чітко окреслила свою політичну позицію. Та все ж, коли Стецько проголосив від імені ОУН Акт 30

⁴ Оскільки дане твердження відкидає будь-які сумніви щодо справжньої мети ОУН, я процитую оригінал: “ Wenn auch die deutschen Truppen bei ihrem Einmarsch in die Ukraine selbstverstaendlich dort zuerst als Befreier begruesst werden, so wird sich diese Einstellung bald aendern koennen, falls Deutschland in die Ukraine nist mit dem Ziel der Wiederherstellung des ukrainischen Staates and den entsprechenden Parolen kommt. SeeT 120, Roll No. 2533, E 292927.

⁵ Earel C. Berkhoff, Marco Carynnyk, “The Organization of Ukrainian Nationalists and Its Attitude Towards Germans and Jews: Jaroslav Stetsko” 1941 Zhytietypys. Harvard Ukrainian Studies, XXIII (3/4) 1999, p.151.

⁶ Оригінальний текст див. Т. 120, Roll No.2533, E 292934

⁷ Там же, E 292935; також див. “Denkschrift der Organization Ukrainischer Nationalisten zur Loesung der ukrainischen Frage”, Bundesarchiv, R 43 II/1500, pp. 63-77.

червня, німецька влада була шокована і одразу ж вдалися до заходів для нейтралізації небезпечної ситуації. 3 липня Берлін вислав до Кракова заступника міністра Ернста Кундта, який мав розмову з Бандерою, під час якої запитав його, чи він хоче перейняти керівництво Українською Державою і чи заява по радіо була його рішенням. Бандера відповів, що за відсутності інших українських політичних організацій ОУН діяла від імені української нації, проголошуючи заснування Української Держави. На це заступник міністра Кундт відповів, що право вирішувати щодо статусу територій, підкорених німецькою армією, має лише Гітлер. Бандера відкинув цей аргумент, стверджуючи, що це право насправді належить українському народу⁸.

Коли німецька влада спробувала змусити ОУН анулювати прокламацію “Landesregierung” (державного правління), як тоді називалась Українська Держава, Бандера та його послідовники зайняли безкомпромісну позицію захисту Акту 30 червня. Ця позиція відображена в листах Ярослава Стецька від імені українського уряду до німецької влади. Наприклад, 3 липня 1941 року Стецько написав листа Гітлеру, де назвав Україну “повністю рівним і вільним членом європейської сім’ї націй, суверенною Українською Державою”⁹. Звичайно ж, це не звучить як “місцевий уряд”.

На базі наявних документальних доказів можна сказати, що всі наступні листи та меморандуми лідерів ОУН до німецької влади тільки відстоюють попередню позицію щодо права українського народу на незалежну державу, а також хвалять перемоги німецької армії та її лідерів і висловлюють готовність брати участь в боротьбі проти комуністичної Росії¹⁰. Та німці вже визначились щодо майбутнього України, хоча вони були не проти компромісів, але зробили висновок, що те, що сталося у Львові “було несподіваним переворотом, який влаштував Бандера зі своїми людьми”¹¹.

Оскільки німецька поліція не могла змусити Бандеру і Стецька відмовитись від Акту 30 червня, вона арештувала їх та відвезла в Берлін,

⁸ “Niederschrift ueber die Ruecksprache mit Mitgliedern des ukrainischen Nationalkomitees und Stepan Bander vom 3.7.1941.” Hoover Institute on War and Revolution, NSDAP No. 52.

⁹ “Seiner Exzellenz dem Fuehrer und Reichskanzler”, T 120, Roll No. 2533, E 292957

¹⁰ Демальніше див. “Denkschrift der Organization Ukrainischer Nationalisten—OUN betreffend die Forderung, die am 30. Juni 1941 in Lemberg gebildete Ukrainische Staatsregierung aufzuloesen”; 14. August 1941; “Deklaration der ukrainischen Staatsregierung” 3.7.41; “Erklaerung” 15. Juli 1941; “Zur Lage in Lwiw”, 21.7.21, T 120 Roll No.2532, E 292421—E292426.

¹¹ Див. Baum report “Ausrufung der “Ukrainischen Staatsgewalt” durch Bandera Anhaenger in Lemberg am 30.6.41.” (21.Juli 1941), T 120 Roll No.2533, E 292423. Німецька розвідка прекрасно розуміла політичні прагнення України. Це ясно видно з рапорту від 3-ого липня 1941-ого року, де сказано: “Через проголошення української республіки та організацію міліції, українські націоналісти під проводом Бандери намагаються поставити німецьку владу перед завершеними фактами.” Див. Bundesarchiv, R58/214, Ereignismeldung UdSSR. Nr. 11, p. 58.

де вони і залишались до 15 вересня, коли їх відправили до головної берлінської в'язниці на Александрплац (Alexanderplatz). Під час офіційного ув'язнення Бандери і Стецька німецька Служба безпеки (СД) організувала облави на прихильників Бандери, внаслідок чого арештували членів ОУН та заслали їх у концентраційні табори, а деяких стратили¹². А Бандеру та Стецька в січні перевели до концентраційного табору в Саксенгауз, де вони залишились до осені 1944 року¹³. Так хто ж такі Бандера та Стецько? Колабораціоністи, які співпрацювали з ворогами, як пропонують вважати автори статті, чи послідовники національної політичної ідеї, за яку були готові йти до кінця? Думаю, Меморандум ОУН викладає все чітко і ясно такою фразою: *“Die OUN wuenscht eine Zusammenarbeit mit Deutschland nicht aus Opportunizismus, sondern aus der Erkenntnis der Notwendigkeit dieser Zusammenarbeit fuer das Wohl der Ukraine”*¹⁴. В перекладі це звучить так: “ОУН хоче співпрацювати з Німеччиною не через опортунізм, а через усвідомлення, що ця співпраця необхідна для благополуччя України”. Незважаючи на непереконливі аргументи авторів, політика лідерів ОУН була державотворчою. Якщо цю політику розглядати в контексті ХХ століття, то побачимо, що не було ніяких моральних відхилень, як намагаються сказати автори. Врешті-решт, дві найдемократичніші країни світу, Сполучені Штати Америки та Велика Британія стали союзниками найбільшого тирана, якого тільки бачив світ, для досягнення певної політичної мети. Без сумніву, ми не відкриємо нічого нового, якщо скажемо, що в історії нації і, навіть, окремі особи практикували такий принцип: “ворог мого ворога – мій друг”, поки все не змінювалося, як це сталось у випадку стосунків між Німеччиною та Україною (чит. ОУН-Б).

У своїй статті Беркгофф та Царинник наголошують на важливості біографічного нарису, який, стверджують вони, Ярослав Стецько написав під час домашнього арешту в Берліні. Схоже, що автори знайшли все, що шукали в цій, припустімо, автобіографії – обмеженість Акту 30 червня, пронімецьку та антиєврейську орієнтацію ОУН-Б. Оскільки ми вже розглянули перші дві проблеми, пропоную дослідити третю – ОУН і єврейське питання.

¹² За списком членів ОУН-Б, яких арештували протягом 1941-1943, див. Bundesarchiv, R 58/223, *Meldungen aus den besetzten Ostgebieten Nr. 41*; також див. *The National Archives*, T 175/279 і T 175/146.

¹³ Для деталей арешту див.: Roman Ihnytzkyj, *Deutschland und die Ukraine 1934-1945*, Muenchen, 1956, Vol. II, pp. 186-188. також див. Bundesarchiv, R58/214, *Ereignismeldung UdSSR*. Nr. 11, pp. 3-4.

¹⁴ Див. T. 120, Roll No. 2533, E 292433. Для цікавого сприйняття українського питання німцями див. Hans von Herwarth, “Deutschland und die ukrainische Frage 1941—1945”, Muenchen, Institut fuer Zeitgeschichte, 51, MO 87.

Автори пишуть, що “життєпис Стецька важливий [, оскільки] він є ключем до ставлення ОУН-Б до євреїв [...]”¹⁵. Чесно кажучи, навіть якщо документ справжній, що ще підлягає великому сумніву, я не розумію, як можна приписувати погляди одній людині цілій організації, тим паче коли ця людина, в нашому випадку Ярослав Стецько, говорить про все як про свої особисті погляди. Він каже: “моє ставлення”, “моє бачення”, “моя думка”¹⁶, але він ніде не покликається на позицію ОУН щодо цих питань. Як може хтось зі здоровим глуздом приписати його погляди цілій організації? Що ж стосується його ставлення до євреїв, то він його описує, якщо, звичайно ж, автором цих рядків був Стецько, так: “Тому стою на становищі винищення жидів і доцільности перенести на Україну німецькі методи екстермінації жидівства”¹⁷. А що означали “німецькі методи” на липень чи серпень 1941? Німці не проводили масового винищення євреїв, і не було навіть програми такого плану. Лише 20 січня 1942 року “Тасмною зустрічю нацистської верхівки [...] в передмісті Берліну – Ванзее (Wannsee) розпочалася війна проти євреїв”¹⁸. Автор, звичайно ж, опирається на злочинний план “Остаточного вирішення” Рейнгарда Гайдріха. Оскільки Стецько вже перебував у концентраційному таборі, коли затвердили план Гайдріха, як він міг писати про “німецькі методи”, коли їх ще не існувало на рівні екстермінації? Чи справді автор життєпису – Стецько?

А щодо ОУН-Б, яку автори намагаються пов’язати з життєписом, то можна точно сказати, що не було ніякого антисемітизму в її програмі, незважаючи на аргументи Поля Дітера стосовно того, що там таки була “антисемітська ідеологія, особливо навесні і влітку 1941 року.”¹⁹. Автори дуже високої думки про дослідження Поля Дітера, оскільки постійно його цитують. Наприклад, вони цитують його розповідь про Раду Сеньйорів від 18 липня, де Олекса Гай-Головко та Степан Ленкавський висловили деякі антисемітські зауваження. За їхніми словами, на цих зборах також виступав Кость Левицький. Я дослідив усі протоколи Ради Сеньйорів і можу категорично заявити, що це повна фальсифікація. Не було ніяких зборів Ради Сеньйорів 18 липня! Була лише коротка зустріч 17 (№ VII) і довга (№ VIII) – 19 липня²⁰. Більше того, там узагалі не було окремого обговорення проблеми меншин. Також потрібно сказати, що ні Гай-Головко, ні Ленкавський не були членами Ради. Беркгофф та

¹⁵ *Berkhoff/Carynnyk, op.cit., c.152.*

¹⁶ *Детальніше див. там само. – С. 161-162.*

¹⁷ *Там само. – С. 152.*

¹⁸ *William R. Keylor, The Twentieth Century World, Oxford University Press 2001, p. 196.*

¹⁹ *Berkhoff /Carynnyk, c.,152.*

²⁰ *Детальніше див.: «Протоколи нарад сеньйорів і Української національної ради від липня 1941 – до лютого 1942” // Особистий архів автора. – С.15.*

Царинник припустилися ще однієї серйозної помилки, коли написали, що Раду Сеньйорів заснували 6 липня “для консультації правління Стецька”²¹. На противагу цьому, протокол першої ж зустрічі стверджує, що *Рада Сеньйорів вибрана, як волевиявлення суспільства, щоб його направляли до єдності та підтримували контакти з німецькою військовою та цивільною владою для досягнення та усвідомлення національного ідеалу*”²². Якби автори уважніше дослідили джерела, вони б довідались, що насправді існує документ, який засвідчує зібрання людей, проте вказано лише їхні прізвища. Воно розпочалось 18 і (як стверджує протокол) продовжилось 19 липня 1941 року²³. Беркгофф та Царинник дуже невдало згадують ім'я Костя Левицького, який протягом усього життя вірно служив українському народові і був зразком для тих, хто боровся за українські ідеали, аж до його радикальної участі в цій дискусії, всього за три місяці до смерті. Що ж до списку, то в групі був якийсь Левицький, але хто він – ніхто не знає. Можу лише додати, що під документом немає підпису.

Єврейське питання, яке намагаються підняти автори, безумовно, потрібно піднімати, але це треба робити, базуючись на надійних доказах і в історичному контексті. Проблему українсько-єврейських стосунків не можна зводити до антисемітизму в межах ОУН, як, здається, це намагаються зробити автори. Ця проблема є історичною та політичною, і з часом створила стереотипи і міфи про євреїв. Так само, як і в євреїв створили міфи про українців. Ці міфи та стереотипи формують ставлення окремих людей і суспільства в цілому, яке виявляє себе в певних ситуаціях. В деяких заявах лідерів ОУН я знайшов такі вислови як “жидівсько-московська диктатура”, “жидівсько-більшовицьке криваве правління”, “жидівський більшовизм” чи “жидівсько-більшовицьке правління терору” з певними різновидами²⁴. Також німці, готуючи вказівки для відділу пропаганди на початку операції “Барбаросса” в Східній Європі, не робили наголосу на: “жидівсько-більшовицькому радянському уряді зі всіма чиновниками і комуністичною партією”²⁵. Постає питання: чому німці думали, що вони можуть використовувати лозунг “єврейського комунізму” в Східній Європі?

²¹ Див. *Berkhoff/Carynyuk*, с. 154.

²² “Протоколи нарад сеньйорів і Української національної ради від липня 1941 – до лютого 1942” // *Особистий архів автора*. – С. 1.

²³ *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України)*. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 9.

²⁴ Див. телеграму до Гітлера від 10 липня 1941, *Bundesarchiv, Ereignismeldung UdSSR*, Nr. 23, с. 174 також Меморандум ОУН від 14 серпня, 1941, Т 120, Roll 2533, E 292431.

²⁵ *ENTWURF, Handhabungen der Propaganda im Fall “Barbarossa”, T 312, Roll 674, 83084444*

Це питання приводить нас до подій, які передували Другій світовій війні, а точніше, до часу комуністичної революції і ролі, яку в ній відіграли євреї. До цієї проблеми зверталось багато визначних учених та мислителів. Так, наприклад, Арнольд Марголін, видатний юрист і єврейський громадський лідер, ось що сказав про політичну відданість єврейського населення України: “Та факт залишається фактом [...] євреї були в лавах більшовиків, а напочатку – в лавах армії Денікіна”²⁶. Артур Адамс дуже детально розглядав це питання. В його дослідженні українських непорозумінь щодо єврейського питання він заявляє: “На думку селянина, єврей, міський житель і комуніст зрослися в єдиний образ комісара з гачкуватим носом, який позбавив їх землі, яка належить їм по праву, конфісковував зерно, рухоме майно та зброю і виконував доручення ЧК”²⁷. Леонард Шапіро, професор політичних наук Лондонського економічного факультету, який вивчав роль євреїв у революційних рухах, зробив висновок, що участь євреїв на всіх рівнях комуністичної партійної організації була дуже значною. З двадцяти одного повноправного члена Центрального Комітету, п’ятеро були євреями. Але що було дійсно значним, так це участь євреїв у нижчих ешелонах організації. Згідно з Шапіро, “Було дуже багато євреїв на нижчих рівнях партійної машини – особливо в ЧК [і якщо хтось] мав нещастя потрапити в їхні руки, в нього були дуже великі шанси, що його застрелить єврейський слідчий”²⁸.

Та це був лише пролог до подій 20-х – 30-х років ХХ століття, коли євреї зайняли високі посади в таємній поліції, відомій як Державне політичне управління (ГПУ), а пізніше – в Народному Комісаріаті Внутрішніх Справ (НКВД). До недавнього часу ми не мала доступу до радянських архівів, тому могли лише здогадуватися, хто виконував функцію таємної поліції Радянській Україні. Але, починаючи з 1997 року, чи навіть раніше, троє авторів – Юрій Шаповал, Володимир Пристайко та Вадим Золотарьов – отримали доступ до архівів таємної поліції і тому могли з’ясувати деталі, невідомі до цього часу. Згідно з тим, що вони знайшли, а також – якщо до цього додати їхні дослідження в Москві, Санкт-Петербурзі, Самарі та Харкові, протягом 20-х – 30-х років характеристика владних осіб за національністю була такою:

²⁶ Margolin, Arnold D., *The Jews in Eastern Europe* (New York 1926), c. 130.

²⁷ Adams, Arthur E., *Bolsheviks in the Ukraine: The Second Campaign, 1918—1919* (New Haven, Conn. 1963, c. 142.

²⁸ Schapiro, Leonard, *The Role of the Jews in the Russian Revolutionary Movement*,” *The Slavonic and East European Review*, vol. xl (December 1961), cc. 164-165.

Євреї	261	Росіяни	106	Українці	48
Латиші	30	Поляки	16	Білоруси	8
Німці	3	Грузини	2	Молдавани	2
Угорці	1	Вірмени	1	Італійці	1
Чехи	1	Караїми	1		

З невизначеною національністю – 69²⁹.

Отже, кількість євреїв, які займали високі посади в службі розвідки України, перевищує їхню кількість усіх інших організацій разом узятих. Ось, що сказав Георгій Санніков, колишній чиновник КГБ в Україні, про участь у радянській розвідці євреїв: *“Я знав, не лише з розповідей старих членів ЧК (чекістів), а й з документів, що багато євреїв працювало в органах безпеки, а ще раніше і в ЧК”*³⁰.

Опираючись на згадані вище документи, можна зробити висновок, що та невелика кількість, відносно всього єврейського населення, яка займала високі посади, створила образ, який став стереотипом щодо всіх євреїв. Оскільки радянська система і тасмна служба були всюдисущими, їх добре запам'ятали люди, які тою чи тою мірою були їхніми жертвами. Я б сказав, що це було якраз таке сприйняття, а не антисемітизм, який є геть іншим феноменом і може пояснити ставлення лідерів ОУН, котрі визначали євреїв, разом з поляками та росіянами, як ворожі меншини в Україні.

ОУН чітко заявила про своє ставлення до євреїв на основі сприйняття їхньої ролі в СРСР у постановках II Збору ОУН. В 17-ому пункті постанов сказано: *в Радянському Союзі жиди – найнадійніша підтримка правлячого більшовицького режиму і авангард московського імперіалізму в Україні [...] Московсько-більшовицький уряд розпалює антиєврейські настрої української широкої громадськості, щоб відвернути увагу від справжнього винуватця їхніх нещастя, і провокує проводити погроми проти євреїв під час перевороту. Організація Українських Націоналістів протистоїть євреям як підтримці московсько-більшовицького режиму, але в цей же час пояснює населенню, що головним ворогом є Москва*³¹. Позиція ОУН цілком зрозуміла – вона бореться з тим, хто підтримує їхнього ворога. Те, що ОУН не займала антиєврейської позиції, ілюструють численні випадки співпраці під час війни. Згідно з німецьким рапортом від березня 1942 року: *в Житомирі, Кременчуку і Сталіно́м було*

²⁹ Для повних бібліографічних даних кожного чиновника див.: Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. *ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи*. – Київ 1997. – С. 431-579; також Шаповал Ю., Золотарьов В. *Всеволод Балицький: особа, час, оточення*. – Київ, 2002. – С. 362-445.

³⁰ Санніков Г. *Большая Охота: Розгром вооруженного подполья в Западной Украине*. – Москва, 2002. – С. 371-372.

³¹ *Reichskanzlei, Akten betreffend Ukraine, A.A. Ukraine, 1500, E 292947-292948.*

заарештовано кілька послідовників Бандери за те, що намагалися схилити населення до ідеї незалежності України. Тоді ж було встановлено, що група Бандери постачала своїх членів та євреїв, які працювали на цей рух, фальшивими паспортами³².

Під кінець 1942 року сталися дуже значні зміни, коли велика кількість євреїв – професіоналів, особливо лікарів, вступили в лави Української Повстанської Армії – УПА³³. Їхня кількість збільшилась і, згідно з Філіпом Фрідманом, були створені спеціальні табори. В одному з таких таборів біля Пориць, на Волині, перебувало 100 євреїв, а в іншому, в Кудрунках, – близько 400 людей³⁴. Також є дані про те, як УПА напала на охоронців гетто в Рівному, звільнила кілька сотень євреїв і знайшла місце для них у сусідніх селах³⁵. Я пишу все це, аби лише пояснити, що якби ОУН-УПА були послідовниками антисемітської ідеології, як вважають Беркгофф та Царинник, то багато, напевно тисячі євреїв не вижили б.

Останнім питанням, до якого я хотів би звернутися, є життєпис, автентичність якого викликає дуже серйозні сумніви. Перед авторами не виникає звичайних для дослідника запитань. Я б, наприклад, поцікавився, чому документ в Україні, а не в Німеччині? Чому лише в 1970-ому році Чередниченко, високопоставлений партійний діяч у радянській машині пропаганди, знайшов життєпис? Оскільки Михайло Ганусяк є “автором” двох книжок, чому ж його імені немає на сторінках користувачів архіву? Я розумію, чому, коли Аарон Вайс оскаржив достовірність роботи Ганусяка, називаючи її “надмірно упередженою”, Джон-Пол Химка став захищати Ганусяка³⁶. Звичайно ж, професор Химка повинен був уважно опрацювати зміст двох книжок, котрі з’явилися під ім’ям Ганусяка, перед тим, як ставати захисником інтелектуальної чесності Ганусяка, оскільки чесність тут якраз значення не має. Брехливість Ганусяка, не беручи до уваги сфабрикованого змісту книжки “*Ukrainischer Nationalismus*”, можна легко викрити, просто розглянувши малюнки на 35-й та 36-й сторінках³⁷. На 35-й сторінці ми бачимо митрополита Шептицького, якого

³² *Taetigkeits- und Lagebericht Nr. 11 der Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD in der UdSSR (Berichtzeit vom 1.3.—31.3.1942)*, 20, *Bundesarchiv, Koblenz, R70/31*.

³³ Микола Лебідь, голова ОУН-Б в 1941–43, сказав: “Більшість лікарів УПА були євреями, яких УПА врятувало від гітлерівських винищувальних акцій. Єврейських лікарів сприймали як рівноправних громадян України і як офіцерів Української Армії.” Див. Микола Лебідь, *УПА: Українська Повстанська Армія* (н.р., 1946), сс., 35-6.

³⁴ Philip Friedman, “Ukrainian-Jewish Relations during the Nazi Occupation,” *YIVO Annual of Jewish Social Science* 12 (1958-9), p. 286.

³⁵ Кулиняк Д., “Євреї в УПА: Проблема, котра ще чекає свого дослідника”, *Шлях ПЕРЕМОГИ*, 3-ого грудня 1997, №29 (2275), с. 6.

³⁶ Див. Berkhoff/Carynnyk, с. 156.

³⁷ Michael Hanusiak, *Ukrainischer Nationalismus: Theorie und Praxis*, Globus Verlag, Wien, 1979.

21 серпня 1930 року вшанували нагородою Українського Пласту. Цей малюнок автор підписує (в серпні 1930!) як “eine faschistische Medaille” (фашистська медаль. Ю. Я.). На 36-й сторінці він вчиняє ще жахливіше. Внизу сторінки ми бачимо митрополита Шептицького, який стоїть з двома іншими старшими керівниками Пласту, які також стоять. Під малюнком читаємо: “Фотографія митрополита А. Шептицького під час військових вправ 1939 року. Свастика на зворотньому боці його піджака свідчить про прихильність цього «кардинала» до нацистського режиму”.

Щоб знайти оригінал цього малюнку, я пішов у Львівські архіви і відкрив, що фотографію зробили в пластовому таборі Сокіл у Карпатах 21 серпня 1930 року. Це пояснює той факт, що митрополит стоїть. У 1939 році його можна було побачити лише в кріслі, бо стояти він був фізично неспроможний з початку 30-х років ХХ століття. Відповідно, Шептицький не міг стояти під час “військових вправ 1939 року”. Є ще один елемент обману на 36-й сторінці, де показані лише митрополит, Северин Левицький та невідомий. Що ж зробили помічники Ганусяка – вони відрізали нижню частину фотографії, де зображений голова Пласту з чіткою емблемою організації³⁸. Ще один обман – це те, що Шептицький носив свастику. На митрополиті Шептицькому в пластовому таборі ми бачимо Хрест за заслуги, йому вручили його під час перебування в таборі за те, що він був “покровителем Пласту”³⁹. Можу лише додати, що я знаю з надійного джерела, тобто від людини, яка займала важливе місце в радянському апараті, що книжка Ганусяка “написана для нього”.

А тепер розгляньмо зміст життєпису. Після детального вивчення я зробив висновок, що в ньому дуже багато фактичних, термінологічних та хронологічних помилок, яких Стецько не міг зробити, якби він був автором документу. Почну з того, що документ написала людина, яка жила під радянською владою і тому в її тексті стоїть літера “г” там, де людина з Західної України вжила б “ґ”. Я знайшов цілу низку таких випадків. Серед них є такі слова як “Erklerunh” замість “Erklerung”, “в Генуї” замість “Генуї”, “пропаганда” замість “пропаґанда”, “ГПУ” замість “ҐПУ”, “Raisrehirunh” замість “Raisregirung”, “ген. Петрів” замість “ґен. Петрів” та інші. Спершу я подумав, що друкарська машинка не мала літери “ґ” українською мовою. Та на 162-й сторінці українського тексту я таки знайшов літеру “ґ”. Отже, не було жодних проблем з друкарською машинкою. Просто, пишучи життєпис, автор користувався радянським правописом української мови. Звичайно ж, це не міг бути Стецько.

³⁸ Центральний державний історичний архів у м. Львів. – Ф. 746 (колекція фотографій). – Оп. 1. – Спр. 28. Тут я хочу висловити подяку Діані Пельці, Директору Архіву і Оксані Гайовій, начальнику відділу, які мені найбільше допомогли під час досліджень у Львові.

³⁹ Там само.

У життєписі ми також знаходимо дивні назви для людей, котрі працювали в організаційній структурі ОУН. Ми дізнаємось, наприклад, що вже 1932 року Стецько став політичним “Leiter” та “шефом резорту”. Пізніше він стає і “politleiter” ОУН. Після II Збору ОУН він став “шефом штабу”. Я консультувався в кількох визначних членів українського руху опору, які мені сказали, що члени ОУН не користувалися такою термінологією. Автор, чи автори, написали повну брехню, коли процитували фразу Стецька із життєпису: “Я редагував ідеологічний журнал ОУН «Ідея і Чин»”⁴⁰. Та що найцікавіше, він робив це, перебуваючи в Італії з літа 1939 по серпень 1940 року, як сказано в життєписі⁴¹. Фактично, це дуже далеке від правди. Згідно з др. Мирославом Прокопом, який співпрацював з Дмитром Маївським, готуючи перший випуск “Ідеї і Чину”, він був опублікований 1 листопада 1942 року і редагували його в 1942 році, а Ярослав Стецько з цим нічого спільного не мав, та й, окрім цього, 15 вересня він уже був у в’язниці⁴². Потім др. Прокоп став головним редактором журналу і цю посаду він займав найдовше зі всіх редакторів “Ідеї і Чину”. Можна також додати, що зміст журналу реагує на політичні події 1942 року. Хоча до 15 вересня ставлення лідерів ОУН до німецької влади видає їхнє бажання порозумітися з Берліном, у той сам час дотримуючись власних принципів, воно дуже швидко змінилось після масових арештів членів ОУН. Зміст “Ідеї і Чину”, де Німеччина характеризується як “окупант” та “імперіаліст”, каже, що час переговорів закінчився. Згадуючи, як Гестапо вбило Дмитра Мирона, провідного члена ОУН, Микола Лебедь, дійсний керівник ОУН, писав: “Нехай німецькі окупанти торжествують через свій успіх у вбивствах. Засліплені перемогою на всіх фронтах, вони не бачать, що їхня бездумна політика підкорення, жорстокості і вбивства приведе до їхньої краху”⁴³. Зі сказаного вище повинно бути зрозуміло, що Стецько ні не редагував журнал “Ідея і Чин”, ні не писав життєпису, який, думаю написано в кабінетах діячів КГБ.

Я хотів би завершити цю важку справу твердженням, що дуже часто все суспільство стає жертвою образу, який створили кілька людей. Здається, що в історії завжди окремі люди створюють міфи, покладаючись на обмежену і часто необґрунтовану інформацію, щоб інші вважали їх оригінальними. На жаль, вони ніколи не думають, яку шкоду вони роблять цілому суспільству. Напевно, не зайвим би було запитувати себе час від часу: яка ж мета історії?

⁴⁰ Berkhoff/Caruntu, український варіант див. с 160. англійський див. с 168.

⁴¹ Там само.

⁴² За історією журналу та змістом інших питань див. Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Видано Літопис УПА, 1995. – Т. 24.

⁴³ Там само.